

VERZIÓ

Nyitott szemmel

BORONYÁK RITA

A VERZIÓ SIKERÉNEK TITKÁT ÖSSZEGZI AZ IDEI FESZTIVÁL JELMONDATA: ÉGETŐ TÉMÁKRÓL KÉSZÜLT FILMEK, AMIK EMBERI TÖRTÉNETEK RÉVÉN SEGÍTENEK ELIGAZODNI AZ AKTUÁLIS TÖRTÉNESEK ÚTVESZTŐIBEN.

Mantas Kvedaravičius (1976-2022) emlékére

A 19. Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztiválon a legégetőbb téma az ukrajnai háború volt, újdonságát pedig a Primanimával közösen összeállított, javarészt monológokra épülő animációs rövidfilm-blokk jelentette. A *Külön* (Diana Can Van Nguyen, 2018) megrendítő példája annak, hogy a szeretett ember elvesztését, a gyász fizikai és mentális szenvedéseit az animáció eszközei milyen finom árnyalatokkal képesek megjeleníteni. Talán nem is lehetne másképp megmutatni annak elfogadását, hogy a korábban öngyilkosság-ellenes, szenvedő édesanya a fájdalmak miatt a halálba menekült. *Betti* (Ács Zsuzsanna, 2018), a taxisblokádot kezdeményező vagány taxifőnök életrajzi portréban hasonlóan nyílt és egyenes lenne, az animációs forma iróniája finomítja megnyilatkozásai nyersségét.

A fesztiválon szokás szerint csaknem valamennyi dokumentumfilmforma jelen volt. A legprofibbat, *A karmestert* (Bernadette Wegenstein, 2021), Marin Alsop portréját általában így vezeték föl: „Amikor Marin Alsop a Baltimore Symphony Orchestra vezetője lett 2007-ben, ő volt az első nő az Egyesült Államokban, aki nagyzenekart vezetett.” (Ben Kenigsberg, New York Times). Az állítás egyfelől könnyen cáfolható, hiszen Antonia Brico már 1938. júliusában a New York Philharmonic élére került, másfelől a kirobbanóan tehetséges Bernstein-tanítvány Alsop nem szorulna hasonló újságírói figyelemfelkeltő csúsztatásra. A lineáris portré pontos, közléseiben jól egyensúlyoz személyes és publikus között, a nézőtől mégis távol marad a

főhős, pedig afroamerikai barátnőjével még a konyhaművészetüket is megmutatja a stáb. Wegensteinnek a dramaturgiai egyensúly, a gondos kiszámítottság miatt éppen a művész lényegét nem sikerül átadnia: a zenéjét. A filmnek volt ugyan sminkese és stylistja, ragyogtak is a képek, de csak akkor izzottak föl, amikor Bernstein idézték a több mint 50 éves, kopott archívok. A „nő karmesterpálcával” szerepet feltehetően Alsop is terhesnek tarthatta. Bár fegyelmezetten elmondta, ki tudja, hanyadszor, nőként milyen akadályokon át vezetett az útja, de a szeme akkor csillogott csak örömmel, amikor fellelevenítette, mekkora buli, nem mellesleg óriási siker volt az 1982-ben megalakított String Fever jazz-zenekaruk.

A *Túl a traumán* (Vedrana Pribacić, 2022) formailag a másik véglet: a szereplők igényeihez, ritmusához szabott, megrendítően szép alkotás. A független Horvátország létrejöttét megelőző háború 1991-ben barátokat, szomszédokat változtatott kegyetlen ellenségekké. A látszatra kiegyensúlyozott Marija és a vagány, motoros Katica horvátok, a magát béna kacsának tartó Ana szerb. Mindhármukat megerősítették a háború idején. Társaikkal és pszichológus segítőkkel kétéves programban vesznek részt. A „Több vagyok, mint a traumám” módszer célja a több évtizedes trauma feloldása, az élet, az érintés örömeinek visszaszerzése. Jó látni a terápiás sikerét: az idősebb nők fáradt, szomorú arca kivirul, s képesek változtatni önbüntető gyakorlatukon. A következő csoportokba férfiakat is bevontak, majd a program pénzühiány miatt leállt.

Borítékolható, hogy az ukrajnai háború hasonló traumák millióit vonja maga után. A harcok előtti, konfliktusokkal te-

lített helyzet keresztmetszetét a *Florian szerint a végtelen* (Olekszij Radinski, 2022) adja. A sokoldalú – építész, festő, zeneszerző, hangszerkészítő, környezetvédő –, 89 éves Florian Jurijev múltját a Szovjetunió, jelenét a korrupt ukrán közállapotok keserítik meg. Ha hagyná a magát ellentmondónak, csakazértis-embernek valló Florian. Száműzöttek gyereke, Szibériában nőtt föl, az 1960-as években „saját jogon” is koncentrációs táborba zárták 8 hónapra absztrakt művészet visszaeső elkövetése miatt. Irkutszki, moszkvai és kijevi tanulmányai után 1956-1976 között a „Kijevprojekt” főépítésze volt, ekkor tervezte a film másik „főszereplőjét”, a Technikai és Gazdasági Információs Oktatóközpontot, azaz a Repülő Csészealjat. A mára leromlott épület mellett hatalmas építkezés zajlik, az UFÓ-t összedőlés fenyegeti. Hosszas utánjárás, hatósági mismásolás után derül fény arra, hogy maga Vagif Alijev vetett szemet rá. Az építésbiznisz ízére Trump hatására ráérezett oligarcha úgy gondolta, az emblematikus épület remekül mutatna bevásárlóközpontja bejárataként. Láss csodát, Alijev hajlandó szóbaállni Floriannal, még a kiállítására is elmegy, ahol arrogáns gúnnyal utasítja a film rendezőjét: „Filmezzen le a tanítómesteremmel!” Aztán türelmét veszítve színt vall: „Megveszem az egész kiállítást, és kirakom a bevásárlóközpontomban.” Florian csökönnyösen, újra és újra fölkeresi a hivatalnokokat, sajtótájékoztatókon, előadásokon vesz részt. Előrehaladott rákja miatt versenyt kell futnia az idővel, elhatározza, addig nem hal meg, míg nem látja biztosítva az UFO sorsát. Tragikus esemény siet segítségére: az építkezés miatt a víz alámosta az aszfaltot, sokan megsérültek. A felháborodás is hozzájárult, hogy 2020 októberében az UFÓ-t védetté nyilvánították. Jurijev egy év múlva, 92 évesen hunyt el.

Az eseménydús „*F@ck This Job*” (Vera Kricsevszkaja, 2021) a moszkvai apolitikus aranyifjúság kiváltságos tagjainak útját követi a rendszerellenességé válásig. A filmcím Timur Olevszkij tudósítótól származik, aki ezzel a felkiáltással kommentálta a sajtó számára is életveszélyes rendőri brutalitást 2014. januárjában, az első orosz invázió és a Majdan-forradalom idején. A rendező mottójában Jim Morrisont idézi: „Aki a médiát irányítja, az irányítja az elmét is”. A lebilincselő történetet szemérmesebb? direkttebb? címmel is forgalmazzák, a *Tangó*

Putyinnal Natasa Szindejeva menedzser, befektető, újságíró eddigi életútjának metaforája. A bulira mindig kész Natasa sikeres rádiócsatornát működtetett. A 2000-es évek elejének gazdasági föllendülése politikai nyitottsággal párosult, büszkeségtől könnybe lábadt szemmel örültek Medvegyev hatalomra kerülésekor: „Ezt nézzétek, amerikaiak, milyen elnökünk van!” 2008-ban férjével, a bankár Szása Vinokurovval létrehozták a Dozsgy / Rain médiaholdingot. Natasát a politika nem érdekelte, harsány pink televíziós csatornáját az átlagember szórakoztatására szánta. 2010 áprilisában indult az élő adás, melynek a filmet jegyző Vera producerként maga is részese volt. A siker bizonyítéka: Medvegyev látogatása a stúdióban. Natasa szupersztárként kezelte a politikust, közvetlen viszonyuk odáig terjedt, hogy az elnök ócsárolta a hivatalos médiát. Vera a politikához való törleszkedésként értékelte a PR-eseményt, s kilépett a csatornától. A fordulópontot a 2011-es decemberi parlamenti választási csalások jelentették. A Dozsgy tudósított az azt követő tüntetésekről, a Nyemcov-vezette tiltakozásokról, a politikus meggyilkolásáról. Vera visszatért, forgatni kezdte dokumentumfilmjét Natasáról és csapatáról. Gromov, Putyin

Vedrana Pribacić:
Túl a traumán

elnöki kabinetjének vezetője nyilván megfenyegette őket: ha továbbra is „az USA hazugságait” terjesztik, tönkreteszi a csatornát. A Dozsgy nem hátrált, ezért kikerült az előfizetői csomagokból, majd letartóztatták munkatársakat, később betiltották a sugárzást, a netre költözésük után pedig napirenden voltak a kibertámadások. Natasánál 2020-ban mellrákot diagnosztizáltak, átértékelte az életét, nagyobb teret engedett szenvedélyének, a tanogzásnak. 2021-ben a propagandagépezet plakátokkal árasztotta el Moszkvát, melyeken „külföldi ügynök”-nek nyilvánították a csatorna munkatársait, 2022. márciusában pedig lekapcsolták a Dozsgy / TVRaint, mert tudósítottak az ukrán háborúról. 2022. júliusa óta Rigából sugározzák műsorukat.

Milyenek a háborús hétköznapiak? Mantas Kvedaravičius *Mariupolisa* (2016) egy félmillió városban mutatta meg, amit Szergej Loznica *Donyeci történetekje* (2018) játékfilmes eszközökkel a régióra kiterjesztve. A 66. Berlinálén bemutatott film litván alkotója Cambridge-ben szerzett doktorátust antropológusként, ami a filmzési módszerét is meghatározta. A mindennapokra fókuszált a Donyeci-medence alján, a Krímtől keletre található városkában, ahol hajdan görögök éltek,

1948–1989 között pedig Zsdanov nevét viselte. A lakosok életritmusát a bombázások szabályozzák, de attól még nevetnek, horgásznak, házasodnak, sőt zenélnék. Az alkotás vizuálisan gondosan megmunkált tisztelgés a város lakosai, kiemelten a költők és iparosok előtt.

Kvedaravičius 2022 márciusában tért vissza Mariupolba, amikor az orosz csapatok ismét megtámadták a várost. Április 3-án Vitalij Manszkij ukrain orosz rendező (*Putyin tanúi; Gorbacsov. Mennyország*, ő 2014, a Krím anektálása óta Rigában él), bejelentette, hogy Mantas Kvedaravičius előző nap megölték. Az ukrán emberi jogi biztos, Ljudmila Deniszova közleménye szerint az oroszok foglyul ejtették és lelőtték, majd az utcára dobták Kvedaravičius holttestét.

Az eredeti terv szerint a rendező és társa, Hanna Bilobrova a mariupoli színháznál akartak forgatni, ami a város fő óvóhelye volt, több száz embert temetett maga alá, amikor az oroszok lebombázták. Nem jutottak el odáig. Egy csodával határos módon épségben maradt baptista templomba szorultak a környékbeliekkel együtt. A *Mariupol 2* az ő mindennapjaik rögzítése. A bombázás, a lövöldözés folyamatos. A templom alagsorában várakoznak, istentiszteleten vesznek részt, néha beszélgetnek, többnyire csöndben

néznek maguk elé. Várnak. A kisebb tüzszünetekben használható dolgokat keresnek a romok között. Sokkoló, amikor a kamera hosszan mutatja, hogy egy

széltől garázsból két férfi előbb kihúzza a tulajdonos holttestét, majd nagy nehezen kicipel egy generátort. Nincs választásuk, a test mellett kell összeszerelniük és elhúzniuk az áramfejlesztőt. Egy középkorú férfi mutatja a háza helyén lévő krátert, a romokat. 32 évig dolgozott rajta, a nyárikonyhát tervezte felújítani. Éppen kitararított. Nem maradt semmije.

Férfiak mondják: a Szovjetunióban viszonylag jól éltek. Aztán jöttek ezek a „tisztességesek”, Janukovics, majd Porosenko, az a másik tökéletesen becsületes, meg „a mostani”, aztán itt a háború. „Talán nem kéne becsületes kormány. Minél becsületesebb a kormány, annál rosszabbul élünk” – vonják le a következtetést. Pár pillanatra intenzív piknik-érzésünk van, hiszen itt a tavasz, madárdal, lobog a tűz a téglákból rögtönzött tűzhelyen, gőzölög a kapros krumplileves, fedőt is találtak az edényre. Addigra már mi is hozzászoktunk a robbanások és lövések állandó dörejeihez. Aztán közelebb jönnek a ropogások, kiobbannak az ablakok. Egy férfi összefog két söprűt, úgy hatékonyabb, ne csikorogjon a lábuk alatt az üveg. Életszünet, vagy hát mostantól akkor ez az élet.

Vera Kricsevszkaja:
„F@ck This Job”
 (Natasa Szindejeva)

Amikor a templom készletei megfogyatkoznak, a pap kéri, próbáljanak más helyet keresni. Apatikusan fogadják. Nincs hova menniük, itt sem maradhatnak. Nem tudni, mi lett velük.

Hanna Bilobrova és a francia színész, vágó Dunia Sichov (*Mariupol*) rekordgyorsan megvágták az alig két hét alatt forgatott anyagot. A Cannes-ra véglegesített alkotás filmfoszlányok sora: gyönyörűen komponált képsorok és dokumentáló képek váltogatják egymást. Bilobrova és Sichov kegyelettel kezelték a felvételeket, nem próbáltak többletjelentést adni a töredékeknek. A megőrzött kronológia, a hosszúra nyúló, sehova nem haladó, történes nélküli életképeknek köszönhető, hogy a *Mariupolis 2* nézője maga is érzi az életveszélyben várakozás fárasztó, őrjítő unalmát. Nincs miről beszélgetni, a várakozáson kívül nincs mit tenni. Az egyetlen cselekvési lehetőség az, ha nem cselekszenek, megapulnak.

A televíziós felvételeken és interjúkon alapuló *Mariupol. Unlost Hope* (Maxim Litvinov, 2022) nem látható a Verzió, eddig csupán az ukrán televízió vetítette. A film tényszerűen mutatja be a poklot, a harcokat, amelyben a város épületállománya szinte teljesen

megsemmisült, a civil áldozatok száma pedig meghaladta a tízezret.

Ruslan Fedotov a *Távol* 27 percében Andrejrel és Aliszával ismertet meg. Átlagos tinédzserek, gondolhatjuk, profin alkuszna a szibvásáron, állandóan a telefonjukon lógnak. Andrej korát messze meghazudtoló türelemmel foglalkozik a kisgyerekekkel, akik háborút, bombázásokat rajzolnak. Hiányzik az apukájuk, akiket nem engedtek ki az országból. A „Te mit keresel itt?” kérdésre Andrej elmondja, azért jöhetett Budapestre, mert még csak 16 éves. Aztán telefonál Andrej anyja. Igen, jól vannak. Igen, mondja Andrej, látták a bombázásokat, a rombolást. Az nem ugyanaz, mondja Harkivban maradt anyja, mint benne élni, és hazavárni a férjét, aki most taxizik. Andrej újrafestett műanyag katonafigurákkal performanszt készít a Sziget bejáratánál. A legtöbbben szimpátiával reagálnak, a külföldiek fotózzák, egy középkorú férfi viszont válogatott trágárságokkal követeli: „Magyarországon ilyet ne engedjenek meg! Tűnjenek innen a p****ba!” A járókelők csöndes hangon érvelnek, Andrej sem vitázik, lassan az ordítózó férfi lecsillapodik. Andrej és Alisza megfestik azoknak a portréit, akik Harkivban rekedtek, s a metróból is kiszorultak, mert a metró ugyan jár, de az ő lakásukon attól még nincs ajtó. •